

MESTERHÁZY KÁROLY

A PALMETTA A HONFOGLALÓ MAGYAROK MŰVÉSZETÉBEN

Óhatatlanul felvetődik az a kérdés, miért akarok éppen erről, a szakirodalomban általánosan használt, és lényegében véve probléma mentes(nek hitt) díszítő motívumról beszélni, és egyáltalán kell-e erről még manapság is beszélni. Az egyik ok kétségtelenül az, hogy időnként újra meg kell fogalmazni, korszerűsíteni kell ismereteinket, hiszen a közmondás szerint is az ismétlés a tudás anyja. A másik pedig az, hogy sokszor annak ellenére sem vagyunk mindennel tisztában, ha naponta sokszor ismétljük és használjuk a fogalmakat. Konkrétan fogalmazva: nézzünk meg egy honfoglalás kori övveretet és annak leírását. Kiskunfélegyházán az Izsáki határdomb alatt feltárt sírletről van szó, és pedig azért, mert e sír övveretei különösen alkalmasak előadásunk illusztrálására (1.kép). Idézem: „...a garnitúrából egy feltehetőleg nyújtott pajzs alakú nagyszíjvég töredéke, két db szélesebb, hat db keskenyebb pajzs alakú maszkos-, és egy tarsolyszíj veret került elő”. A keskenyebb övveretek leírása így folytatódik: „A növényi ornamentikával ékesített pajzs alakú ezüstveretek... közpmezejét hosszúkás pálmárügy képezi, amelyből egy fordított csepp alakú dísz mentén két ágra bomló, a peremén visszapördülő levelek nőnek ki. Alattuk két kidomborodó pont látható. A keretet egymásba fonódó növényi indák, míg a veret csúcsban végződő aljának szélét gyöngyözött lécszegélyezi. A díszítő elemek közötti felület lemélyített, aranyozás nyomai látszanak rajta.”¹ Ebben a tárgyleírásban több olyan kulcsszó fordul elő, amelyek együtt nehezen képzelhetők el: először is maszkos veretekről lenne szó, amelyeken egy pálmárügynek és két kidomborodó pontnak, mint szemeknek hangsúlyos szerepe volna. Mindezeket levelek veszik körbe, és egymásba fonódó növényi indák keretelik. Hogy világosan lássuk, hogy ezeken a vereteken sem maszk,² sem indák, sem pálmárügy nincsenek, messzebből kell újra kezdenünk a díszítés elemzését.

A palmetta a görög-római klasszikus ókor talán leggyakrabban alkalmazott díszítő eleme, ornamentum,

s mint ilyen, a valóságban nem létezik, mivel csupán a valódi pálmalevél kivetéseként jött létre (2. kép).³ Ennek a klasszikus palmetta formának a magyar honfoglalók díszítőművészetében alig van szerepe, bár átalakult, iszlamizálódott változata az arad-csályai szablya markolatgombján előfordul: megvan rajta a két volutából

1. kép Övveret Kiskunfélegyháza-Izsáki útról

álló kehely, a köztük levő csap, és felettük az itt ötlevelű legyező (3. kép).⁴ Összességében azonban mégis a palmetta a honfoglaló magyarok leggyakoribb díszítő motívuma, csakhogy még a csályai szablamarkolaton láthatónál is jóval átalakultabb formában. A Riegl-i meghatározás szerint a klasszikus palmettának két alapformája van, az ún. überfallende és a gesprengte Palmette,⁵ ami magyarul úgy fordítható, hogy összekapcsolt és szétrobbantott

1 MILLECENT. KAT. 1996, 328.

2 Hasonló félreértelmezés máshol is előfordul: pl. a püspökladány-eperjesvölgyi temető 56. sírjának veretei kapcsán az izsák-balázspusztai tarsolyszíj veretekről: MILLECENT. KAT 1996, 254; H.TÓTH 1976, fig.21.

3 RIEGL 1893–1998, XIV/128.

4 Legjobb rajza GÁLL 2007, 3.t., viszont jól láthatóan fejtetőre állítva: GÁLL 2004–2005. pl. 1.1; RIEGL 1893. 209.

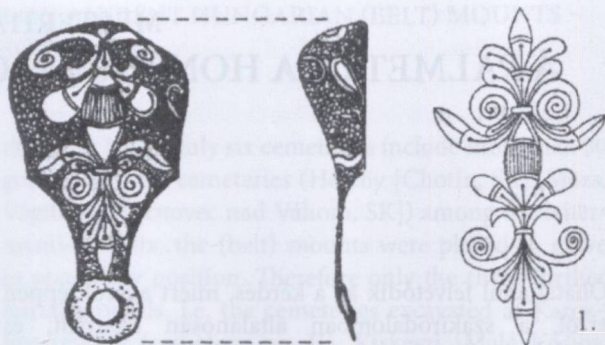
5 RIEGL 1893, 210–11, Abb. 109–110.

Fig. 109.
Ueberfallende Palmette
vom Parthenon.

Fig. 110.
Gesprengte Palmette,
von einer attischen Grabstele.

1.

2. kép Antik palmetta (zárt és osztott) RIEGL 1893 nyomán

(jobb az angol split-hasított jelző) palmetta. Ez utóbbi a félpalmetta közvetlen előzménye. A félpalmetta a Kárpát-medencében az avar kor közepén jelent meg, pl. a kunbábonyi arany keshüvely borítóján,⁶ vagy a kiskőrös-vágóhídi temető IX. sírjának nagyszíjvégén,⁷ és onnan kezdve a késő avar kori öntött övgarnitúrák és lószerszámok kedvelt motívuma. A félpalmettának azonban ez csak az egyik felhasználási formája.

Az iszlám művészet, amely nagy részben késő antik előzményekből alakult ki, szintén a félpalmettákat alkalmazta szövevényes indahálójának kialakításakor. Az egyik korai iszlám emlék, amelyen a félpalmetták indája hálószerűen kapcsolódik egymáshoz, egy oszlopfő Harun ar Rasid (786–809), az lool éjszaka meséinek álruhás kalifája palotájából, a szíriai Rakkából (4. kép). A rezidencia 796-ban épült, így nics kétség sem datálásában, sem az építmény rangjában a korai iszlám világban.⁸ De már 1936-ban ismert volt szinte a megszólalásig hasonló párja, szintén Szíriából, amely a New York-i Metropolitan Museum of Art-ba került (5. kép).⁹ Sajnos, a lelőhelyét nem adták meg, még az is lehet, hogy ez is Harun ar Rasid palotájából származik. Az oszlopfő abakusz alatti sávjában félpalmetták indája kanyarog, mégpedig az iszlám művészetben feltűnő, és az arabeszkben kiteljesedő módon: a levelek nem indákhoz kapcsolódnak, nem azok kiágazásai, ahogy a bizánci¹⁰, vagy az avar indákon megszoktuk, hanem a levelek vége indában folytatódik, és új levellé vastagodik. Ezeknek egymáshoz való kapcsolódása, kanyargása során olyan részletek kivágatai jönnek létre, amelyek tulajdonképpen erősen elvonatkoztatott, majdnem absztrakt alakzatok. A 936-ban alapított új főváros, a Bagdadtól É-ra kb 130 km-re fekvő Szamarra, Harun ar Rasid unokájának, al Mutasim

3. kép Az Arad-csályai szablya markolatgombjának mintája

kalifa (832–842) parancsára épült. A hihetetlenül gyors építkezések során és következtében a 9. század közepén a paloták, házak, a fürdők és más középületek falait díszítő stukkópanelek már új stílusban, a régi minták végtelen leegyszerűsítésével és összevonásával készültek. Ez volt az ún. „beveled styl”,¹¹ a lejtős stílus, ahogy Fehérvári Géza is használja a kifejezést.¹² Terry Allen a rakkai alabástrom oszlopfő új stílusú megfogalmazását is bemutatja (6. kép), és ebből láthatjuk, hogy a 9. század közepén mennyire új művészeti formanyelv alakult ki, amelyet már arabeszknek nevezhetünk.

De azt is észrevehetjük, hol kapcsolódik össze a honfoglaló magyar és a megszülető új iszlám formanyelv. A rakkai oszlopfők abakuszán két félpalmetta kapcsolódik össze, a palmetta levelek jobbra és balra széthajlanak, összhatásuk indaszerű. Valójában csak megszakadó indáról van szó (5. kép). Ettől még nem sokban különbözik a szolyvai tarsolylemez legfelső, középső, osztott palmettája, amely szintén két oldalra hajló félpalmettára bomlik szét. De a középső, álló levél csonkja a rakkai félpalmetták között egyáltalán nem fordul elő. Másrészt viszont tarsolylemezeinkről a hasonló félpalmetták hiányoznak, ami azt jelenti, hogy ez a forma egy korábbi állapot hírmondója nálunk, a szolyvai tarsolylemezen.

A rakkai oszlopfőn a két félpalmetta alatti, kétszer is S alakban kanyarodó inda alsó felén egymással szemben álló félpalmetták láthatók. Az indák felső részén, az összekapcsolódást követő széthajló szakaszon szintén két félpalmetta van, csúcsával lefelé, de a levelek állása azonos az S alakú inda alsó felén levő félpalmetta leveleinek állásával, azaz egy-egy S alakú indán két-két félpalmetta van heraldikus állásban. Ez a minta látható azon a

6 H. TÓTH-HORVÁTH 1992, színes 7. t.

7 LÁSZLÓ 1955, VIII. t. 1., XV. t. 8.

8 HAASE 2003, 97.

9 ALLEN 1989, 232.

10 BAKOUROU 2002, 52–53, Nr. 9.

11 GRABAR 1987, 187.

12 FEHÉRVÁRI 1987, 59–60.

4. kép Oszlopfő Harun ar Rasíd raqqai palotájából

6. kép Oszlopfő „beveled styl”-ban

5. kép Oszlopfő Szíriából a Metropolitan Museum of Art-ban (T.Allen nyomán).

honfoglalás kori, pajzs alakú vereten, amelyet Fettich N. külön kiemelt 10. századi leleteink közül, mint iszlám jellegű díszítést (7.kép).¹³ Sőt ugyanerről a veretről már Hampel hasonlóképpen nyilatkozott.¹⁴ Kár, hogy egyikük sem hozott rá példát, sem nem hivatkozott irodalomban vagy képen az iszlám művészetből. Valószínű azonban,

hogy mindketten láttak hasonló szerkezetű és stílusú díszítést: Hampel az 1910-es müncheni iszlám művészeti kiállításon, Fettich pedig Herzfeld valamelyik művében. Ennek a pajzs alakú, sajnos ismeretlen lelőhelyű veretnek a mintája ismétlődik meg a benepusztai egyik vereten, melynek szerkezetét Hampel világosan felismerte, részletesen le is írta, és összevetette az iszlám (nála Riegl nyomán szaracén) ornamentikával. A benepusztai veretről írja Hampel: „...hogya az ábrát a hossz tengely irányában kettészeljük, kapunk két S formára hajló, közös száron nyíló kettős fél palmartet.” És az ismeretlen lelőhelyű, pajzs alakú verettel együtt úgy értékeli őket, hogy „...a rajta kidomborított két két kettős fél palmartet sajátságos alakításánál fogva bármely mohamedán területen a szaracén művészet kezdőkorabeli emlékei közt kerülhetett volna elé.”¹⁵ Később, az ún. tokaji lelet nagy csüngős vereteivel kapcsolatban írja, hogy „...Ez nem egyéb, mint a 44. számú benei pityke megfordított helyzetben való alkalmazása.”¹⁶ A lényegét illetően nincs is ebben tévedés, de a különbség mégis jól érzékelhető. Míg az ismeretlen lelőhelyű szíjvégén, a benepusztai vereten (és számos párhuzamukon: pl. Szakáld-Mulatódomb,¹⁷ Kunágota 6.sírban,¹⁸ Szolnok-Strázsahalmon,¹⁹ Kenézlő II/42. sírjában,²⁰ Karos II/25. sírjában²¹) a két S alakú

13 FETTICH 1937, 91, Taf. 79.

14 HAMPEL 1904, 119–20, 45. ábra.

15 HAMPEL 1904, 119.

16 HAMPEL 1904, 143.

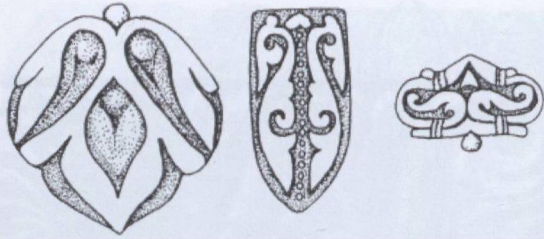
17 K. VÉGH 1970, 10. t. 6.

18 MÓRA 1926, 8. kép.

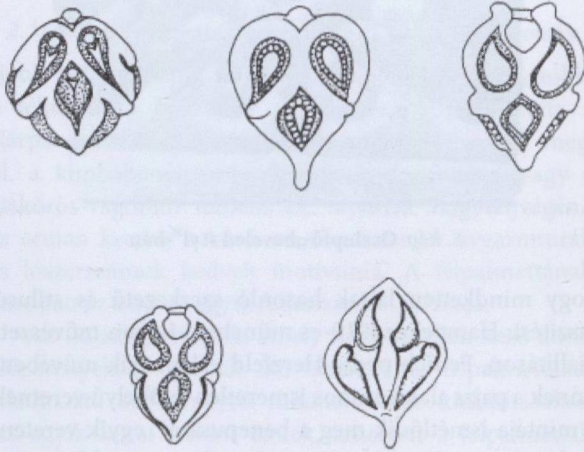
19 FETTICH 1937, 64. t. 5–6.

20 FETTICH 1931, 72–73. kép; MILLECENT. KAT. 1996, 156, 12. kép.

21 RÉVÉSZ 1996, 37. t.

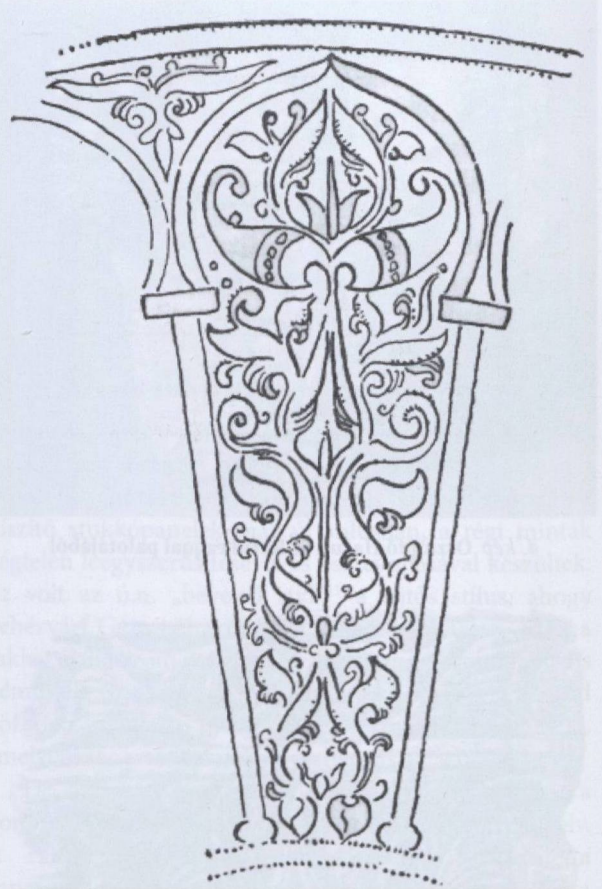
7. kép Szíjdíszítések ismeretlen lelőhelyről, Benepusztáról és a kenézlői I/11. sírból.

8. kép Kaftánveretek Benepusztáról, Tokajból, Jászkarajenőről és Ószentiván/Tiszaszigetről.

inda főmotívumként jelentkezik, a tokaji csüngőn éppen az inda és a levél motívum kezd elvonttá válni, és mellette a korábban háttérként jelentkező részletek válnak hangsúlyossá, az S alakú indák felső hajlásában levő fordított csepp alakú „zárványok”. A levelek közei kezdenek önálló motívummá válni, és az indás félpalmetták egészen elcsökevényesednek. Így amikor a tokaji lelet nagy csüngős vereteinek leírását készítettem, csak a jelenségek egyik vonulatára figyeltem,²³ s ez a Hampel-féle leíráshoz képest visszalépést jelentett. Ugyanezt a fokozatot képviseli még a balatonkiliti veret is.²⁴

A tipologiai sorban valahol a benepusztai veret és a tokaji csüngők között foglalnak helyet a Kolozsvár-Zápolya utcai I.sír övveretei és szeredi I.temető I/58. sírjának övveretei.²⁵ A szeredi övveret mellett állnak a sorban, ha nem is közvetlenül, a Kiskunfélegyháza- Izsáki úti veretek is. Az egyes részletek kiemelése, előtérbe hozása, más részletek háttérbe szorítása révén ugyanazok a motívumok másként értelmezhetők. Ezt a vereteken alkalmazott aranyozás helyének megváltoztatásával is el

9. kép Kandeláber-fa egy korai iszlám bronztálról.

lehet érni, illetve ki lehet emelni. Másrészt új értelmet kap a háttérnek a síkban való felemelése, és a korábban az előtérben levő részletek összevonása, szűkítése. Új minta változat alakul ki a korábbi növényi elemek absztrahálásával, leegyszerűsítésével. Mindezeket a szempontokat alkalmazta az izsáki úti veretek készítője. A legszembevetőbb változtatás a két S alakú indás palmetta kanyarulatában levő csepp alakú folt, tkp. a háttér megemelése, és a háttérből előtérre változtatása, ami a felület aranyozásának elvesztésével jár. Ezáltal két „szem” emelkedett ki. Az „orr” a két félpalmetta közötti hosszanti ovális, háttér jellegű rész megemeléssel és aranyozásának elhagyásával alakult ki. De a „maszkos” jelleg ennek ellenére sem válik feltűnővé. Az egykori indák és félpalmetták viszont elkeskenyednek, helyenként kettős (osztott) köteggé egyszerűsödnek, és csak az előző veretek ismeretében mutatkozik meg, hogy egy olyan sorozat tagjairól van szó, melynek további tagjai, és még

22 MESTERHÁZY 2006, 224.

23 MILLECENT. KAT. 203.

24 HAMPEL 1907, 118.

25 KOVÁCS 1942, I.t.1-7; TOČIK 1968, Taf. 42. 1-22.

10. kép Szaszanida palmetta egy „kopt” textilen.

egyszerűbbre megtervezett darabjai is vannak. Ilyen a kenézli I. temető 11. sírjából való veretsor,²⁶ amelyen az egyik félpalmetta már szinte csak pánt a veret szélén, s a két S alakú inda szigorú szimmetriában tölti ki a veret jobb és bal oldalát.

A tokaji csüngők (8/7. kép) után áll minta szerint a sorban a jászkarajenői nagy csüngős veret alsó tagja,²⁷ amelyen a kettős félpalmetták szinte teljesen eltűntek. Helyettük az egykor háttér jellegű részek, tulajdonképpen a palmetták közötti lyukak válnak fő motívummá, annyira, hogy eredeti állásukat megváltoztatva, most már valódi csepp alakzatot vesznek fel. Ezt a fokozatot képviselik az algyői csüngős veretek is (49. és 72. sír).²⁸ Szinte az utolsó fokozatnak számítanak az ószentiváni/tizsaszigeti csüngős veretek,²⁹ amelyeken már semmi sem emlékeztet az egykori félpalmettákra, ill. az indás-palmettás mintára.³⁰ Valamennyi darabra jellemző egyébként a szimmetria, és a felület szinte teljes kitöltésére való törekvés, a horror vacui, mindkettő az iszlám művészet lényeges ismertetőjegye.

A berlini Museum für Islamische Kunst-ban van egy nagyméretű bronz tál, amelynek korát valószínűleg véglegesen a korai iszlám időszakra határozta meg Borisz Marsak. A tál közepén kerek mezőben egy kupolás épület áll, alatta pedig kiterjesztett szárnyak, amelyek Ahura Mazda jelképei. A középmező és a perem között 22 árkádvben váltakozva ábrázolnak indákat

és kandelaberszerű fát, amelynek felső ágait mintegy koronaként páros szárnyak-levelek alkotják (9. kép). Az épület éppen az alatta levő kettős szárnyak alapján szaszanida tűztemplomnak határozták meg.³¹ A minta véséssel került az edényre, és mind a vésés, mind a részletformák a 8-9. századi iszlám emlékekhez kapcsolják a tálát.³² Ha az árkádokban levő páros szárnyakkal koronázott fákat és a páros szárnyat közelebből is megnézzük, akkor tarsolylemezeink palmettainak változataira ismerünk. Mégpedig arra a változatra, amelyet a levélcúcsok végén felfelé bepödörödő szolyvai vagy galgóci palmetták képviselnek. Ennek a palmetta típusnak egy másik változatát Egyiptom homokja őrizte meg egy szövet kerek rátéjének ábrázolásán (10. kép). A középmező motívuma egy hétlevelű szaszanida palmetta, amely egy magas talpú amfórából nő ki. Az amfóra két oldalán egymással szemben kutya és oroszlán állnak, az amfóra talpából pedig két oldalra egy-egy háromlevelű félpalmetta nyúlik ki. A hétlevelű szaszanida palmetta felső levélpárja és középső levele szintén a szolyvai és galgóci palmettákat idézi, de ezek még 6-7. századi formákat mutatnak.³³

11. kép A monzai kereszt hátoldala

26 JÓSA 1914, 316. XXV. kép; MILLECENT. KAT. 1996. 154. 8. kép.

27 BÁLINT 1991, 45. t. 9.

28 KÜRTI 1978–1979, II. t. 12, 10.

29 BÁLINT 1991, 45. t. 5.

30 MESTERHÁZY 2006, 224, Abb. 2. 6–10.

31 ERDMANN 1958, 81, Abb. 1.

32 ZICK-NISSEN 1971, 43–44, Abb. 27; MARSÁK 1978, 33; MARSÁK 1986, 294, Abb. 200.

33 SCHRENK 1996, 364–65, No. 418.

12. kép A nagyőrszi szíjvég.

Ennek a palmetta levélnek a 7. század végi, 8. század eleji változata egy fatáblán maradt ránk, amely a kairói

Arab Múzeum tulajdona. A 8. század eleji keltezését inkább kufikus arab felirata alapján sejtethetjük, különben egyértelműen szaszanida minták díszítik. Az öt négyszögletes mezőből kettő-kettő azonos ábrát mutat, a középső magában álló. A két szélső mezőben hálós szerkezetű minta látható, hasonló a korobcsinói szablya hüvelyveretéhez, a mellettük levő kettőben pedig egy olyan ötlevelű palmetta, amelynek két jellegzetes levele a bepödrött levelű szolyvai palmettával egyezik.³⁴

Az átalakulás menetét a numizmatikában is végigkísérhetjük. A szaszanida és korai iszlám pénzeken a királyok királyának fejéke még a páros szaszanida szárnyaknak ill. „Flügelkrone”-nak nevezett fejdísz.³⁵ Ugyanez a fejdísz a 10. századi nyugat-iráni (iraki) bujida (vagy Buvajhida) uralkodók pénzén már a mi palmetta leveleinkkel azonos formájú, mint pl. Adud ud-Daula (+983) arany emlékérmén.³⁶

De nemcsak dél és nyugat, hanem messze északkelet felé is megtaláljuk ezt a palmettát. A 12. században Kirgiziában még felhasználják ezt a motívumot az Üzkent-i egyik mauzóleum bejárati kapuívének féloszlopán, az oszlopfő alatti második sávban. A felfelé bepödrődő palmetta levelek egy frízt alkotnak és az első sorban levő bepödrött végű nagy leveleket a felül palmettával váltakozó virágkehely díszíti.³⁷ A perzsa ill. szaszanida formák ezzel azonban nem zárulnak le. Ilyen perzsa palmettát³⁸ láthatunk a berettyóújfalui övvereteken is.³⁹ Mindezek a példák a palmetta szaszanida változatát mutatták be, amelyek szintén iszlám közvetítéssel kerültek a honfoglalók ötvöseinek mintakincsébe.

Egy harmadik palmetta típust láthatunk a nagyőrszi szíjvégen (12. kép).⁴⁰ A palmetta legjellemzőbb tulajdonsága a levelek vaskossága, húsossága, teltsége, hogy az indahálóból, amely a hosszanti tengelyre szimmetrikus, mindkét irányban végtelenül bővíthető. A felső végén félpalmettákkal induló indákat alul két-két széthajló félpalmetta zárja a szíjvég csúcsában. A típus alap palmettájának egyik változata a két inda által bezárt felső palmetta, a másik pedig az övgarnitúra másik megmaradt darabján látható. Ezen egyértelműen megvannak a voluták, a köztük levő csap, és a hétlevelű legyező, melynek két-két alsó levélkéje egy-egy kétlevelű félpalmettából van kialakítva. Megjelenése ellenére közel áll a klasszikus palmettához. Ha azonban jobban szemügyre vesszük, a félpalmetták is különösen egyedülállóak a honfoglaló emlékeink között, mivel

34 HERZ 1907, 108–109, Fig. 25; WIET 1981, 112, 215. kép; STRZYGOWSKI 1904, 321–22. Abb. 94; DIMAND 1937, 300. fig. 39, stb.

35 GRABAR 1987, 18–19. kép; BRENTJES 1967, Abb. 98–99; BRENTJES 1979, 310.

36 WIET 1981, 219. kép.

37 BRENTJES 1979, Abb. 22.

38 KOLARIK 1991, 1565–1566.

39 MILLECENT. KAT. 1996, 215; LANE 1947, színes tábla C: Perzsia. stb.

40 MILLECENT. KAT. 1996, 341–342.

legközelebbi rokonaik a késő avar kori húsos, kétlevelű félpalmetták között található fel, a Velino-Vrap-Zlatare körben, és hazai földön a párhuzamként felhozott keszthelyi, keceli, stb késő avar bronzok között.⁴¹ A szíjvég végén levő hasított palmetták a monzai aranykeresztben tűnnek fel, melynek hátoldaláról Bálint Csanád hozott újabban részletekben gazdag felvételt (11. kép).⁴² A hagyományosan elfogadott értékelés szerint ezt a keresztet Nagy Szt. Gergely pápa adományozta Theodelinde langobard királynőnek fia keresztelőjének alkalmából. Ezt a keresztet a királynő más értékeivel együtt őrzik a monzai székesegyház kincstárában. Mivel azonban a keresztben nincs semmilyen felirat, a vonatkoztatás nem kétségtelen hitélű.⁴³ Az indák és félpalmetták önmagukban nem egyértelműen kelteznek. A nagyőrszi húsos félpalmetták párhuzamai és a hasított palmetták tehát a bizánci ötvösség peremvidékére terelik figyelmünket. Egyúttal azonban a palmetta levelek tagolásában jelentkező iszlám hatásokat sem szabad figyelmen kívül hagyni.

A honfoglaló magyarok ötvösei azonban ezeket a palmettákat is megpróbálták egyszerűbbé, a természetből sokkal elvonatkoztatottabbá tenni. Az absztrakció

nyomán alakultak ki az olyan szíjvégek, mint a kunadacsi, a sárrétudvari, a kétpói, vagy az egyik karosi (II/29. sír), ahol a félbehasított palmetták egy hármas tagolású hosszúkás idommá alakultak.⁴⁴

Összefoglalásként azt mondhatjuk, hogy nem csak tipológiai, hanem genetikus vizsgálatra törekedtünk a honfoglalás kori palmettákkal kapcsolatban. Mind a szaszanida, mind az iszlám és a bizánci hagyományokon belül többféle forma létezik, s ezek más előadás tárgyát képezhetik. Meggyőződésünk, hogy mindhárom irányban van mit bőven tennünk, nem beszélve arról, hogy egyes honfoglalás kori motívumokról még azt sem tudjuk, hová soroljuk őket, annyira nem világos a mintájuk szerkezete és értelmezése. Hogy csak egyet említsék a sok közül: Hampel számára is rejtély volt a domaszéki veretek némelyike, s máig az is maradt. Vagy a besztereci arany szíjveret mintája sincs kielégítően leírva. Újabban a koiné szónak kezd egy új értelme is felbukkanni. Azt hiszem, ebben a Bizáncot, a kalifátust és Dél-Oroszországot is magába foglaló nem nyelvi koinében előbb vagy utóbb megtaláljuk azokat a forrásokat, melyekből a honfoglaló magyarság ötvösei is merítettek.

41 WERNER 1986, Abb. 18; FIEDLER 1996, 248; DAIM 2000, Abb. 17.

42 ROSENBERG 1908, 7-8, 9-10.kép; BÁLINT 2004, 62. kép és 195.

43 TŠCHILINGIROV 1982, 82.

44 HORVÁTH 1993, 3. kép 6; MILLECENT. KAT. 1996; 279, 238; RÉVÉSZ 1996, 41. t.

- ALLEN 1989 = Allen, T.: The Arabesque, the Beveled Style, and the Mirage of an Early Islamic Art. In: Tradition and Innovation in Late Antiquity. Ed. F.M.Clover – R.S.Humphreys. Wisconsin 1989, 209–244.
- BAKOUROU 2002 = Bakourou, A.: Slab depicting the ascension of Alexander the Great, on two joining parts. In: Byzantium: an Oecumenical Empire. Byzantine and Christian Museum. Athen 2002, 52–53.
- BÁLINT 1991 = Bálint Cs.: Súdungarn im 10. Jahrhundert. Budapest.
- BÁLINT 2004 = Bálint Cs.: A nagyszentmiklósi kincs. Budapest.
- BRENTJES 1967 = Brentjes, B.: Die iranische Welt vor Mohammed. Leipzig 1967.
- BRENTJES 1979 = Brentjes, B.: Mittelasien – Kunst des Islam. B.B. unter Mitarbeit von K. Rührdanz. Leipzig 1979.
- DAIM 2000 = Daim F.: „Byzantinische“ Gürtelgarnituren des 8. Jahrhunderts. In: Die Awaren am Rand der Byzantinischen Welt. Hrsg. F. Daim. Monographien zur Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie 7. Innsbruck 2000, 77–204.
- DIMAND 1937 = Dimand, M. S.: Studies in Islamic Ornament I. Some Aspects of Omayyad and early Abbasid Ornament. *Ars Islamica* 4 (1937) 293–357.
- ERDMANN 1958 = Erdmann, K.: Bemerkungen zur Bronzeschüssel mit Feuerheiligtum in Berlin. *Bonner Jhb.* 158 (1958) 81–88.
- FEHÉRVÁRI 1987 = Fehérvári G.: Az iszlám művészet története. Budapest 1987.
- FETTICH 1931 = Fettich N.: Adatok a honfoglalás kor archaeológiájához (Angaben zur Archäologie der ungarischen Landnahmezeit). *ArchÉrt* 45 (1931) 48–112.
- FETTICH 1937 = Fettich N.: A honfoglaló magyarok fémművészége (Die Metallkunst der Landnehmenden Ungarn). AH 21. Budapest 1937.
- FIEDLER 1996 = Fiedler, U.: Die spätaWARENZEITLICHE Gürtelbestandteile vom Typ Vrap-Erseke aus Velino (Bez. Varna, Bulgarien). *Germania* 74/1. (1996) 248–64.
- GÁLL 2004–2005 = Gáll E.: Analysis and Comparison of Burial Customs in the 10–11th Century in the Transylvanian Basin, Crisana and Banat. *Dacia N.S.* 48–49 (2004–2005) 334–454.
- GÁLL 2007 = Gáll E.: Az Erdélyi-medence, a Partium és a Bánság X–XI. századi sír- és szórványfegyverleleteinek elemzése (An Analysis of the Grave and stray Weapons Finds of the Transylvanian Basin, the Partium and the Banat from the 10th–11th centuries. *Hadtört.Közl.* 120 (2007) 395–466, 467–74.
- GRABAR 1987 = Grabar, O.: The Formation of Islamic Art. New Haven–London 1987.
- HAASE 2003 = Haase, Cl.-P.: Bagdad und Raqqa als abbasidische Stadtgründungen. In: *Ex Oriente. Geschichte und Gegenwart christlicher, jüdischer und islamischer Kulturen I. Isaak und der weisse Elefant.* Hrsg. W.Dressen – G. Minkenberg – A.C. Oellers. Aachen 2003.
- HAMPEL 1904 = Hampel J.: Ornamentika a honfoglalási kor emlékein. *ArchÉrt* 24 (1904) 105–152.
- HAMPEL 1907 = Hampel J.: Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről. Budapest 1907.
- HERZ 1907 = Herz, M.: A descriptiv Catalogue of the objects exhibited in the National Museum of Arab Art. Cairo 1907 (2. ed).
- HORVÁTH 1993 = Horváth M. A.: Honfoglalás kori sírleletek Bács-Kiskun megyéből (Landnahmezeitliche Grabfunde aus dem Komitat Bács-Kiskun). *HOMÉ* 30–31/2. (1993) 321–344, 345–347.
- JÓSA 1914 = Jósa A.: Honfoglalás kori emlékek Szabolcsban I. *ArchÉrt* 34 (1914) 169–184.
- KOLARIK 1991 = Kolarik, R. E.: Palmette. In: *The Oxford Dictionary of Byzantium.* Ed. A. P. Kazhdan. Vol.3. New York–Oxford 1991, 1565–66.
- KOVÁCS 1942 = Kovács I.: A Kolozsvár-Zápolya utcai magyar honfoglaláskori temető. *Közl.* 2 (1942) 85–118.
- KÜRTI 1978–1979 = Kürti B.: Honfoglalás kori magyar temető Szeged-Algyőn (Előzetes beszámoló) (Ein ungarisches Gräberfeld aus der Landnahmezeit in Szeged-Algyő). *MFMÉ* 1978–1979/1 (1980) 323–45, 346–347.
- LANE 1947 = Lane, A.: Early Islamic Pottery. Mesopotamia, Egypt and Persia. London 1947.
- LÁSZLÓ 1955 = László Gy.: Études archéologiques sur l'histoire de la société des avars. *AH* 34. Budapest 1955.
- MARŠAK 1978 = Maršak, B.: Ranneislamskie bronsove bliuda. *Trudy Gos.Erm.* 19 (1978) 26–52.
- MARSCHAK 1986 = Marschak, B.: Silberschätze des Orients. Leipzig 1986.
- MESTERHÁZY 2006 = Mesterházy, K.: Die Kunst der landnehmenden Ungarn im Kraftfeld der iranischen, byzantinischen und islamischen Welt. In: *Trade, Journeys, Inter- and Intracultural Communication in East and West (up to 1250).* Eds. M.Gálik – T. Štefanovičová. Bratislava 2006, 218–231.
- MILLECENT. KAT. 1996. A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus. Szerk. Fodor I. Budapest 1996.
- MÓRA 1926 = Móra F.: Lovassírok Kunágótán. *Dolg* 2. 123–135. (Csanádvármegyei Könyvtár 5. Szeged. Repr. 1999. Szeged)

- RÉVÉSZ 1996 = Révész L.: A karosi honfoglalás kori temetők. Miskolc 1996.
- RIEGL 1893 = Riegl, A. 1893/1998. Stilfragen. Grundlegungen zu einer Geschichte der Ornamentik. Berlin 1893.(részletek magyarul: Művészettörténeti tanulmányok. Válogatta Beke L. Bp.1998).
- ROSENBERG 1908 = Rosenberg, M.: Geschichte der Goldschmiedekunst auf technischer Grundlage. Abteilung Niello. Frankfurt/Main 1908.
- SCHRENK 1996 = Schrenk, S.: Zwei orbiculi, Hund und Löwe zu Seiten einer Amphora mit Palmette. In: Ägypten - Schätze aus dem Wüstensand. Kunst und Kultur der Christen am Nil. Hrsg. M.Falk - F. Lichtwark et al. Wiesbaden 1996. 346-65.
- STRZYGOWSKI 1904 = Strzygowski, J.: Mschatta II. Kunstwissenschaftliche Untersuchung. Jahrbuch der K.Preussischen Kunstsammlungen 25 (1904) 225-373.
- TOČIK 1968 = Točík, A.: Altmagyarische Gräberfelder in der Südwestslowakei. Bratislava 1968.
- H. TÓTH = H. Tóth E.: The equestrian grave of Izsák-Balázspuszta from the magyar Conquest (Az Izsák-Balázspusztai honfoglaláskori lovassír). Cumania 4 (1976), 141-184.
- H.TÓTH-HORVÁTH 1992 = H. Tóth E.-Horváth A. 1992. Kunbábony. Das Grab eines Awarerkhagans. Kecskemét 1992.
- TSCHILINGIROV 1982 = Tschilingirov, A.: Eine byzantinische Goldschmiedewerkstatt des 7. Jahrhunderts. In: Metallkunst von der Spätantike bis zum ausgehenden Mittelalter. Red. A.Effenberger. Berlin 1982, 76-89.
- VÉGH 1970 = K. Végh: Honfoglalás- és kora Árpád-kori sírletek a miskolci múzeumban (Landnahmezeitliche- und früharpádenzeitliche Grabfunde im Miskolcer Museum). HOMÉ 9 (1970) 79-107.
- WERNER 1986 = Werner, J.: Der Schatzfund von Vrap in Albanien. Studien zur Archäologie der Awaren 2. 1986.
- WIET 1981 = Wiet, G.: Islam and Mohammedan Art. In: Larousse Encyclopedia of Byzantine and Medieval Art. Gen. Ed. R. Huyghe. London-New York-Sydney-Toronto 1981, 111-129.
- ZICK-NISSEN 1971 = Zick-Nissen, J.: Schüssel. In: Museum für islamische Kunst. Katalog. Berlin 1971, 43-44.

PALMETTE IN DER KUNST DER LANDNEHMENDEN UNGARN

Die Palmette war das meistverwendete Motiv in der Verzierungskunst der landnehmenden Ungarn. Sie kommt in zahlreichen Varianten sowohl auf den Taschenblechen, als auch auf den Silberbeschlägen von Kleidungen und des Pferdegeschirrs vor. Das Grundmotiv war die sassanidische Palmette, die sich hauptsächlich auf den Taschenblechen (Szolyva, Galgóc) erhielt. Die sassanidischen Prämissen kommen auf Münzen, Textilien, aber auch auf den Denkmälern der Metallkunst vor. In der islamischen Kunst ist die „gesprengte“ oder „Split-“ Palmette das charakteristischste Motiv. Ihre Herausbildung

können wir von den Säulenkapitelle im Palast von Raqqa des Harun ar-Raschid folgen. Schon am Anfang des 20. Jahrhunderts (1904) erkannte Hampel ihre Anwesenheit auf den Beschlägen der Landnahmezeit, wie zum Beispiel von Benepusza, Tokaj (Abb. 6-7.) und mit unbekanntem Fundort. Einen dritten Typ zeigt die gespaltene Palmette auf der Riemenzunge von Nagyösz (Abb. 10.). Das Vorbild dieser findet sich auf der Rückseite des Kreuzes von Monza, und die fleischigen Halbpalmetten, sind aus balkanischen Funde (Velino, Vrap, Zlatare) bekannt, die aus einem byzantinischen Goldschmiedezentrum stammen können.